

DOI 10.51558/2490-3647.2022.7.4.89

UDK 82.0
81.163.42

Primljeno: 09. 03. 2023.

Pregledni rad
Review paper

Remzija Hadžiefendić Parić

**MONOGRAFIJA KAO *HOMMAGE* ZAGREBAČKOJ
STILISTIČKOJ ŠKOLI: RAZMATRANJA POVODOM
KNJIGE ZAGREBAČKA STILISTIČKA ŠKOLA: ZLATNO
DOBA HRVATSKE ZNANOSTI O KNJIŽEVNOSTI
DUBRAVKE ORAIĆ TOLIĆ**

Ogled je posvećen nedavno objavljenoj monografiji *Zagrebačka stilistička škola* Dubravke Oraić Tolić. Akademkinja piše o *zlatnom dobu* hrvatske znanosti o književnosti vezanom za osnivanje i rad Zagrebačke stilističke škole, koja se javila pedesetih godina prošlog stoljeća. Prateći „sjaj i kraj“ Škole govori o institucijama koje je Škola osnivala, vidovima i načinu njenoga rada, doprinosu utemeljitelja i sljedbenika (Škreb, Flaker, Frangeš i Žmegač). Uspjela je današnjem čitatelju približiti i društveni i politički kontekst u kojem je Škola izrastala i gradila se u svojoj nacionalnoj prepoznatljivosti. Na tom se fonu pokazuje vrlo inspirativnom u promišljanju o diseminacijama na području nacionalne identifikacije, načelima i granicama analize teksta, deklarativnom programu (paradigmi pristupa knjiženom djelu) i odstupanjima.

Ključne riječi: Zagrebačka stilistička škola; znanost o književnosti; identitet; jezik; nacionalna identifikacija

Potkraj 2022. izašla je monografija Dubravke Oraić Tolić *Zagrebačka stilistička škola* (BIBLIOTHECA ACADEMICA, Ljevak, urednica Nives Tomašević, Zagreb, 231 str.) posvećena *zlatnom dobu* hrvatske znanosti o književnosti – kako i stoji u podnaslovu: „Zlatno doba hrvatske znanosti o književnosti“. Zagrebačka stilistička škola

javila se 50-ih godina prošlog stoljeća, a njeno *zlatno doba* o kojem govori autorica počinje 60-ih i traje do kraja 80-ih godina prošlog stoljeća.

Pozicionirana kao njena *učenica* i *sudionica* upućena u teorijske i analitičke radove i temeljne knjige Škole i onoga što se oko Škole događalo, Dubravka Oraić Tolić pratila je „sjaj i kraj Zagrebačke stilističke škole“, da se poslužimo naslovom zadnjeg poglavlja monografije. Uspjela je približiti i društveni i politički kontekst u kojem je Škola izrastala i gradila se u svojoj nacionalnoj prepoznatljivosti (*zlatno doba* poklapa se s Hrvatskim proljećem i „šutnjom“ nakon gušenja Proljeća), pa ne iznenađuje zanimanje širokog kruga čitalaca za knjigu.

O prirodi svoga današnjeg ‘rekonstrukcijskog’ čitanja Škole napisala je:

„Nakon žestoke dekonstrukcije i novih kulturoloških čitanja, koja su u nekim segmentima bila nepravedna prema utemeljiteljima Zagrebačke škole, metoda rekonstrukcije (Foucaultova ‘genealogija’ i ‘arheologija znanja’) čini mi se pogodnijom, pa i pravednijom. Ta metoda omogućit će mi da izložim tezu kako se promjena epistemološke paradigme /.../ nije dogodila odjednom, kao ‘znanstvena revolucija’, nego postupno i u slučajnim pregibima u opusima utemeljitelja i sudionika Zagrebačke škole /.../.

Stoga u mojim čitanjima utemeljitelja i sudionika Zagrebačke škole neće biti kritičkih oštrica. I to ne zato što sam učenica Zagrebačke škole koja se od svojih profesora odvojila ostajući im vjerna. Nego prije zato što mi je stalo da vidimo točke gibanja, razigrane fraktale na kojima se moderna znanost o književnosti poljuljala, katkada i vrtoglavo zaljuljala. Ali ni u jednom času nije pala s ljuljačke. Ono na čemu danas gradimo naše znanje o književnosti, na što se oslanjamo i od čega se udaljavamo nisu samo Roman Jakobson, T. S. Eliot, Mihail Bahtin, Walter Benjamin, Julija Kristeva ili Jacques Derrida i pripadnici Zagrebačke škole zlatnog doba moderne znanosti o književnosti“ (Oraić Tolić 2022: 87)

Neki dijelovi ove monografije nastali su ranije i određenim povodom (godišnjice, rođendani: Hrvatskog proljeća, Josipa Užarevića, Aleksandra Flakera, Ive Frangeša, Viktora Žmegača). Uz manje ili veće izmjene i dopune preneseni su u monografiju, u kojoj se povremeno osjeća njihov žanr (prigodni tekstovi) i opažaju neizbježna ponavljanja koja ipak ne remete koherentnost i konzistentnost cjeline.

AUTORICA

Interesu za monografiju pisanu jasnim i pitkim esejističkim stilom svakako je doprinijela davno prepoznata izvrsnost njene autorice. Dubravka Oraić Tolić (Slavonski Brod, 1943) sveučilišna je profesorica i književna teoretičarka, pjesnikinja, prevodi-

teljica, nagrađivana autorica više od dvadeset znanstvenih i esejističkih knjiga, stotine radova iz teorije književnosti i kulture.¹ Sa Školom sreća se kad je došla u Zagreb na studij. Danas ima počasno zvanje i titulu *profesorice emerite*, redovna je članica Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, glavna urednica časopisa *Forum* i potpredsjednica Matice hrvatske.

Generacije su izrastale uz knjige i članke Zagrebačke škole (*Stilističke studije, Stilovi i razdoblja, Proza u trapericama, Stilske formacije, Poetika osporavanja, Književnost i zbilja, Istina i fikcija, Uvod u književnost: Teorija i metodologija, Pojmovnik ruske avangarde, Povijest hrvatske književnosti, Povijesna poetika romana, Krležini europski obzori, Književne vedute* i druge), kao što su, može se reći, već generacije *prečitavale* i autoričinu *Teoriju citatnosti*, nagrađivanu *Mušku modernu* i *žensku post-modernu, Akademsko pismo: Strategiju i tehniku klasične retorike za suvremene studentice i studente, Hlebnikova i avangard* ili *Čitanje Matoša*.

Dubravka Oraić Tolić pripadala je trećoj generaciji Škole (*djeci profesora Flakera*, str. 131) i u tokove Škole uključena upravo u njeno *zlatno doba*. U knjizi se prisjećala:

„Autorica ovih redaka (Dubravka Oraić Tolić, nap. R. H. P.) radila je u *Zavodu za znanost o književnosti* ponedjeljkom, srijedom i petkom, a uredništvo časopisa *Umjetnost riječi* zasjedalo je za istim stolom u istoj sobici utorkom i četvrtkom. Dani su bili strogo raspoređeni, pa ako bi kolegica iz Zavoda imala što obaviti utorkom i četvrtkom, nije se usudila ući do zajedničkog stola i svojih ladica, nego bi sve obavila u prostorijama *Libera*, koji se početkom 1970-ih nalazio na Fakultetu, u administraciji pojedinih odsjeka za književnost, na hodnicima ili u fakultetskom kafiću“². (Oraić Tolić 2022: 79)

Iz *neposredne blizine* autorica je mogla pratiti put Škole i iz današnje vremenske perspektive, upućenosti i znanja, sagledati njen doprinos, golem značaj i kulturološko značenje. Pozicija *neposredne blizine* knjigu je učinila i vlastitim svjedočanstvom, a esejističkom stilu kojim je pisana dala onu posebnu toplinu i uvjerljivost koju tekstu mogu dati duboka proživljenost i autobiografičnost sjećanja.

Neka vrsta naučnog i prijateljskog *duga* potakla je autoricu na pisanje monografije posvećene Zagrebačkoj stilističkoj školi kao i odnos prema četverici *utemeljitelja* i *graditelja* Škole, profesorima Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, i svojim: Zdenku Škrebu, Aleksandru Flakeru, Ivi Frangešu i Viktoru Žmegaču.

Tako se monografija Dubravke Oraić Tolić čita kao autoričin književnoumjetnički

1. Uz druge, dobila je i Državnu nagradu za znanost za životno djelo.

2. *Zavod za znanost o književnosti* i časopis *Umjetnost riječi* dvije su institucije Zagrebačke stilističke škole. U to su doba dijelile „prostorijicu A-015 na Filozofskom fakultetu“ (Oraić Tolić 2022: 79).

hommage Zagrebačkoj stilističkoj školi, svojevrsnom književnonaučnom fenomenu, i, u isto je vrijeme, kao znalački, jasan, povremeno iskričav i duhovit, odmjereno autobiografski intoniran *homamage* svojim dragim i poštovanim profesorima, uzorima i velikim autoritetima svoga Zavoda i svog Filozofskog, kolegama i prijateljima.

SRIJEDA

Uz Književni petak, druženje na kojem su sudjelovali i mnogi bosanskohercegovački književnici i književni znanstvenici³, Zagreb je dva duga desetljeća imao i svoju srijedu⁴: u Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta srijedom su odlazili nositelji Škole i svraćali njeni *štovatelji*. Atmosferu druženja srijedom slikovito opisuje *Balada o srijedi*, kojom se monografija zapravo i otvara: „Flaker bi sjedio i mirno pušio./ Frangeš se navirio, / Mak⁵ bi se na cijeli svijet rogušio./ Beker se s dimom stoički mirio“ (str. 7). Nije uobičajeno da se u *učenim* knjigama, raspravama ili zbornicima sreće tako šta.⁶ Prigodnički stihovi napisani u nekoj vrsti spomenarskog ključa (*balada* naslućuje i nostalgичnost), uvode nas, očima *učenice* Škole, u zagrebačku srijedu razgovora i diskusija jedne ‘naddiskurzivne’ znanstvene zajednice, u druženja i zajedništvo slične onima koja srećemo u lingvistici, prvoj susjednoj disciplini poetike metodološko-terminološki tradicionalno strožoj (usp. *Praški strukturalistički serkl* i *Moskovski lingvistički kružok*).

NAČELA ŠKOLE

Konstituiranje moderne hrvatske znanosti o književnosti, kao i svake naučno utemeljenje neke oblasti, počinje s uspostavljanjem *predmeta* izučavanja. Na zahtjevu Zagrebačke stilističke škole za *autonomijom* književnoga djela odnosno književnoumjetničkog teksta kao predmeta vlastitog naučnog interesa temeljilo se uspo-

3. Na jednom od njih je, aprila 1973, Midhat Begić imao svoje poznato izlaganje *Naš muslimanski pisac i njegova raskršća* (objavljeno je u: *Raskršća IV*, Sarajevo, 1987, 130-142).
4. „Količina razgovora kojima su desetljećima odzvanjale sve naše srijede i svi petci, sve naše posljediplomske subote i nedjelje gotovo da jednakom snagom govore u prilog paralelnog zbornika u kojem bismo mogli progovoriti o stvarima što se ne mogu pronaći u knjigama i učenim znanstvenim raspravama“ (Duda 2007: 7).
5. *Mak* je nadimak Zvonimira Makovića.
6. „Balada“ je posvećena jednom od sudionika Škole – „Pavlu Pavičiću u znak sjećanja na Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća“ (Oraić Tolić 2022: 7). Slično se u *Poetici pitanja* (Zbornik radova u povodu 70. rođendana Milivoja Solara) na početku sreće se „Sonet za Milivoja“ (M. Tomasović). Lijepim i dirljivim ukazuje se ovakav način pokazivanja privrženosti i bliskosti s onima o kojima se, učeći o književnost, zapravo učilo i o „etici posla, odnosu prema kolegama, suradnicima i studentima, starijima i mlađima“ (Duda 2007: 7).

stavljane nove autonomne humanističke discipline, što je značilo bavljenje književnošću bez ideološkog 'kišobrana' (81). U tom je pravcu išla stilistički zadata *immanentna* interpretacija teksta u Zagrebačkoj stilističkoj školi, nova (nepozitivistička) metodologija u hrvatskoj nauci o književnosti i uspostavljanje vlastite terminologije. Time je Škola davala prilog nacionalnom identitetu vlastite kulture praćen uvjerenjem da tek s cjelovitim (*jedinstvenim*) znanjem nauka o književnosti može imati i moć spoznaje književnog djela (81-82).

Govoreći o paradigmi imanentnog pristupa književnom djelu i nacionalnoj identifikaciji Škole autorica objašnjava da je proklamirani *imantizam* ili „unutarnji pristup“ književnom djelu, kao verbalnoj umjetnosti, značio izučavanja samog književnog teksta, njegove forme, jezika, stila i strukture (22). Cilj takve analize je, npr. po Frangešu, „estetska valorizacija“. S time će se zasigurno složiti dobri poznavatelji Škole.

Naširoko proklamirani *imantni* pristup Škole („više deklarativni program nego metodološko ostvarenje“) bio je zapravo njena „zaštitna maska“ da se (*uoči* Proljeća) pristupi izgradnji „hrvatskoga nacionalnog i kulturnog identiteta na području znanosti o književnosti“ (24). No, dogodio se svojevrsni *otklon* od promoviranog imantizma i proklamiranih stilističkih načela i ishodišta uočljiv dosta rano već kod samih *utemeljitelja* Škole (Škrebavo „hrvanje“ sa subjektivizmom interpretacije, Flakerove *estetske* i *društvene funkcije* teksta, *polifunktionalnost* teksta). U tom smislu naslov monografije, kao jaka pozicija teksta, traži komentar.

Svaki autor, kao što je poznato, trudi se da u naslov knjige, između ostalog, bude i informativan, pa nije neobično da je Škola, čije su knjige u jugoslavenskim okvirima dočekivane kao „prvorazredni kulturni događaji“ (16), u imenu dobila atribuciju „zagrebačka“: Škola jeste nastala u Zagrebu, njeni utemeljitelji jesu zagrebački profesori. No, Školi su, u njenom dugom razdoblju, pripadali i književni naučnici i značajni filolozi „iz drugih sredina u Hrvatskoj“, pa se slobodno mogla nazvati Hrvatska škola (17).⁷ Ipak, čini se da je u imenovanju presudno bilo vrijeme nastanka Škole: doba jugoslavenskog zagrljaja šest udruženih republika. Autorica to ovako tumači: „Imenovanje po gradu nastanka Škole bio je način da se izbjegne zazorna nacionalna identifikacija. Nacionalno ime u to se doba najčešće pojavljivalo u genitivu“, npr. Društvo književnika Hrvatske ili Savez komunista Hrvatske (14). Druga atribucija iz naslova jeste: 'stilistička'. Na fonu proklamiranih načela i odstupanja, koja se čine prirodnim

7. Autorica napominje da Zagrebačka stilistička škola jeste nastala na zagrebačkom Filozofskom fakultetu, no pridruživali su joj se i znanstvenice i znanstvenici iz drugih centara, izvan grada i izvan zemlje. Dalibor Brozović, Stanko Lasić – samo su neki od njih.

jer ih je predmet izučavanja nametao, može se postaviti pitanje koliko taj pridjev odgovara Školi. Znak vlastite svjesnosti u 'zavođenje' nazivom autorica pokazuje sljedećim paragrafom:

„Zagrebačka škola pojavila se sredinom 1950-ih pod naslovom *Zagrebačka stilistička škola*. Međutim, s različitim kontekstualizacijama stilističke analize i zbog utjecaja strukturalne semiotike 1960-ih i epistemološkog loma 1970-ih pridjev 'stilistička' nije u potpunosti odgovarao metodološkom stanju, pa se katkada u literaturi zamjenjuje inačicama 'književno-kritička', 'književnoznanstvena' ili jednostavno 'Zagrebačka škola' (Užarević 1995: 18)“ (Oraić Tolić 2022: 79).

Naziv bi možda bez druge atribucije Škole izgubio nešto od privlačnosti za 'izbirljivog' čitatelja koji pokazuje zanimanje za savremenu stilistiku, ali i na i informativnosti: Škola je bila i stilistička!

TRODIJELNA STRUKTURA

Monografiju formalno čine tri dijela i svaki u svom imenu ponavlja (s funkcijom naglašavanja) naslovne riječi monografije (*Zagrebačka stilistička škola*): *Zagrebačka stilistička škola i Hrvatsko proljeće* (str. 11-74), *Zagrebačka stilistička škola očima učenice* (str. 76-151) i *Sjaj i kraj Zagrebačke stilističke škole* (str. 155-209).

Prvi dio sažet je prikaz doprinosa Škole nacionalnoj identifikaciji u području znanosti o književnosti u vrijeme Hrvatskog proljeća, s uvidom u širi kulturno-povijesni kontekst u kojem je Škola nastajala i djelovala štiteći svoj nacionalni identitet. Drugi dio, središnji i nešto duži od ostalih dijelova, osobnim i profesionalnim pogledom govori o *utemeljiteljima* Škole, njihovim konkretnim djelima i radovima književnih znanstvenika (teoretičara i povjesničara književnosti). Treći dio posvećen je Viktoru Žmegaču s analitičko-teorijski koncipiranim osvrtima na profesorove „aksiome“ utemeljene u knjigama književne i kulturne povijesti, na njegov impozantan opus „iznimne ljepote i autentičnog stila“ – od „velikih i intrigantnih kulturoloških tema „europske tradicije i naše suvremenosti“ do onih „malih oblika“ koje je profesor Žmegač pisao u *odmoru* od velikih projekata.

Monografija je opremljena bogatim spiskom literature (str. 213-221) i *Kazalom imena i naslova* (str. 221-228). Na kraju monografije priložena je *Bilješka o autorici* (str. 229-231).

ŠKOLA, PROLJEĆE I DISEMINACIJE

Programskom knjigom Škole uzima se *Uvod u književnost (kolektivna institucija iz 1961, ur. Fran Petre i Zdenko Škreb, dopunjena izd. 1969. i 1983)*. Na ovaj je način Škola na svom području znanosti o književnosti kao humanističkoj disciplini oblikovala duh samog Proljeća. Početku Škole i početku nacionalne identifikacije na području nauke o književnosti pripadaju godine *uoči* Hrvatskog proljeća, kako monografija naglašava. Vrijeme početaka Škole uzima se kao doba *kasne* nacionalne identifikacije hrvatske kulture,⁸ dok dobu *rane* pripada ilirski period. Na tom su fonu dotaknuti Ilirski preporod, Gajeva pravopisna reforma i standardizacija štokavskog narječja, s čime je bilo „uspostavljeno nacionalno jedinstvo na ukupnom prostoru triju povijesnih jezičnih idioma i tako stvorena snažna poluga za lingvopolitičko ujedinjavanje hrvatskih zemalja te otpor germanizaciji, mađarizaciji i talijanizaciji“ (12).

Rekonstruiranje duha vremena Škole autorica počinje s konstatacijom o *dugotrajnosti* konstituiranja moderne hrvatske nacije, a razloge tome vidi u snažnim *diseminacijama* na područjima nacionalnog imena, imena jezika i na području državne ideologije – upravo na svim onim područjima koja čine temelj nacionalne identifikacije.

Kad je riječ i o nacionalnom imenu, Oraić Tolić podsjeća da su u prošlosti Hrvati identificirani različitim *nadnaravnim* imenima (Slaveni, Slovini, Iliri), a i sam hrvatski narodni preporod, navodi, u prvoj polovici 19. stoljeća počeo je s „izmišljenim imenom“ (11) – kao što je i Matica hrvatska osnovana kao Matica ilirska ili kao što je Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti (HAZU) osnovana „pod jugoslavenskim imenom“ (kao JAZU). Zapravo tek s Gajevom pravopisnom reformom i standardizacijom štokavskog narječja počinje nacionalna identifikacija: uspostavljeno je jedinstvo nacije na prostoru triju različitih idioma.

Bečki književni dogovor (1850), „neformalni“ sastanak o jezičkom jedinstvu iliraca i vukovaca,⁹ kada je „pobijedila ideja o hrvatskome i srpskome jezičnom jedinstvu s dvjema varijantama, istočnoj i zapadnoj“ (30), autorica vidi kao jedan od

8. Hrvatskom proljeću pripada vrijeme 1967-1971. U tom razdoblju izlazi i dvobroj sarajevskog *Života* (1970), časopisa koji je označio „početak jednog novog razdoblja u borbi za očuvanje maternje riječi, samonikle na tlu Bosne i Hercegovine. Taj događaj je, u stvari, kamen međaš u mukotrpnj borbi za očuvanje vlastitog bića bosanskog naroda i njegovog jezika kao bitne značajke nacionalnog identiteta građana Bosne i Hercegovine“. Navod je preuzet s anotacije na koricama reprintnog izdanje *Života* (iz 1990-ih godina). Gl. urednik Mehmedalija Mak Dizdar i mnogi autori bili su izloženi žestokoj osudi i obračunu partije. Mak je bio i jedan od autora priloga. Ubrzo je nakon tihdogađaja i bespoštednih pritisaka u javnosti pjesnik umro (srčani udar 1971).

9. Poznat je kao dogovor *osmorice*: petorice iz Hrvatske, dvojice iz Srbije, jednog iz Slovenije. I dodat ćemo: nijedan nije bio iz Bosne i Hercegovine.

izvora „diseminacije identiteta u odnosu na srpski jezik i kulturu“ (12), vrhunac čega je bio drugi dogovor – Novosadski¹⁰. (1954) i pokušaj stvaranja neke vrste „jugoslavenske države“ *koine* „pod nazivom srpsko-hrvatski ili hrvatsko-srpski“ (13). Potpisnici Novosadskog dogovora bili su predstavnici Matice srpske i Matice hrvatske.¹¹

Poznavatelji bosanskohercegovačkih prilika tog vremena mogu prepoznati slične diseminacije bošnjačkog nacionalnog imena i imena jezika. Dalibor Brozović, jedan od onih koji se pridružio Školi (iz Zadra), zabilježio je 1967. podatak ‘egzaktnog’ i ‘objektivnog’ istraživanja književnog korpusa za zajednički *Pravopis srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog* (1960): „od literarnih djela podjednak je broj crnogorskih i srpskih, s jedne strane, i hrvatskih, s druge – oko 225. Bošnjačkih (tada ‘muslimanskih’) bilo je 13. Neliterarnih djela bilo je: hrvatskih oko 80, srpskih i crnogorskih 70, bošnjačkih valjda 1“ (Brozović, *Kritika*).

Tek će *Deklaracija o nazivu jezika i položaju hrvatskog književnog jezika* (1967), u ondašnjoj državi „rigidnog komunizma“ bespoštedno javno osuđena,¹² označiti kraj identitetske diseminacije nacionalnog imena jezika u Hrvatskoj i kraj „dugotrajnog i bolnog konstituiranja moderne hrvatske nacije“ (13). *Deklaraciju* su, očekivano, potpisale „sve katedre Filozofskog fakulteta koje su se bavile hrvatskim jezikom i književnošću te tadašnji Institut za nauku o književnosti“ (21) i istaknuti pojedinci (Lj. Jonke, J. Pupačić, M. Šicel, I. Frangeš, A. Flaker, S. Lasić, M. Vaupotić, M. Moguš).

INSTITUCIJE ŠKOLE

Prve institucije koje je Škola pokretala i njima rukovodila autorica uzima kao vjesnike Hrvatskog proljeća. To su: Matica hrvatska (kulturna ustanova s otvorenim političkim djelovanjem), Hrvatsko filološko društvo, časopis *Umjetnost riječi*, Institut za nauku o književnosti (kasnije: Zavod za znanost o književnosti, s „predstojnicima“ – Šicel, Lasić, Flaker, Beker, Žmegač) i *Liber* (izdavačka kuća). Svaka je od tih institucija imala svoju ulogu: časopis *Umjetnost riječi* širio je ideje i istraživanja „bistrena“ u

10. Matica hrvatska je 1971. godine „otkazala“ Novosadski dogovor proglašivši ga „bespredmetnim i nevažnim“, a Lj. Jonke povukao potpis s tog dogovora (Usp. Samardžija 1990). (Knjiga je štampana u projektu „Kritički portreti hrvatskih slavista“, čija je tajnica bila D. Oraić Tolić).

Vezano pak za bh. prilike, A. Isaković je zapisao: „Iz kompozicije SH jezika naš BH-vagon otkaćen je prilikom Novosadskog dogovora 1954. Evo kako glasi 1. točka zaključaka: ‘Narodni jezik Srba, Hrvata i Crnogoraca jedan je jezik. Stoga je i književni jezik, koji se razvijao na njegovoj osnovi oko dvaglavna središta, Beograda i Zagreba jedinstven, sa dva izgovora, ijekavskim i ekavskim“ (1970: 59).

11. Ispred BiH potpisnici su bila dva profesora Filozofskog fakulteta u Sarajevu (Svetozar Marković i Jovan Vuković). Iz Crne Gore nije bilo nikoga.

12. I. Frangeš i Lj. Jonke isključeni su iz Saveza komunista.

debatnom klubu (u Sekciji za teoriju književnosti i metodologiju povijesti književnosti Hrvatskog filološkog društva), gdje su se rješavala teorijska pitanja interpretacije književnog teksta, raspravljalo o „stilistici kao znanstvenoj metodi koja polazi od estetskog dojma“ (26) i periodizaciji kao preduvjetu pisanja povijesti književnosti. Institut (kasnije Zavod) bio je pak okvir za znanstvene projekte i općenito organiziranje rada, Liber je objavljivao znanstvene radove, a biblioteka *Liber Croaticus* mjesto preštampavanja važnih knjiga.¹³

Razgranata mreža republičkih kulturnih institucija koje su tada osnivane omogućila je da se ideje, ciljevi i projekti Škole ostvaruju kroz utemeljene institucije, a ne da budu zaustavljene nakon gušenja Proljeća.

OD KONSTRUKCIJE DO DEKONSTRUKCIJE

Ako je vrhunac *zlatnog doba* počeo s izlaskom Flakerovih *Stilskih formacija* i Žmegačevom knjigom *Književno stvaralaštvo i povijest društva*, onda završetak Škole označava 1989. godina s njenom dekonstrukcijom (Vladimir Biti, *Pripitomljavanje drugog: Mehanizam domaće teorije*) odnosno s postmodernističkom kulturologijom (81): „Flakerovim pojmom *stilskih formacija* dovršen je rad Škole ‘pod kišobranom’ paradigme imanentizma, a Žmegačevom je knjigom otvoren put prema budućoj novoj kulturologiji“ (16).

Osnivači ili utemeljitelji Škole (njima je autorica i posvetila najupečatljiviji dio knjige) bili su jedan germanist, jedan rusist i jedan kroatist: Zdenko Škreb (1904-1985), poznat po brizi za znanstvenu terminologiju i zaslužan i za dosljedno kodificiranje samog naziva discipline *znanost o književnosti* (29), slavisti Aleksandar Flaker (1924-2010) i Ivo Frangeš (1920-2003), najzaslužniji za nacionalnu identifikaciju Škole. Flaker je bio „majstor književnoznanstvene terminologije“, njegovom zaslugom imamo općeprihvaćene termine: *stilska formacija*, *književne vrednote*, *proza u trapericama*. (36)

Školu su zapravo iznijele tri generacije: *utemeljitelji*, pouzdani *graditelji* i najmlađi sljedbenici ili *baštinci*, u ‘generacijskom ključu’ – „djeca“. *Utemeljitelje* autorica naziva i „očevima“ Škole. „Mlađom braćom“ naziva one koji su Školu *gradili*, a među njima posebno mjesto imao je, i u monografiji dobio, jedan od *graditelja* Škole

13. Sličnu važnost i ulogu imala je sarajevska edicija *Kulturno nasljeđe Bosne i Hercegovine*. Počinje 1964. i traje do 1992. godine. Pripremala je i objavljivala izdanja iz različitih povijesno-kulturoloških oblasti. Izdavač „Veselin Masleša“ kontinuirano je objavljivao djela iz opće i kulturne povijesti, umjetnosti, arhitekture, a „Svjetlost“ iz književnosti, jezika, scenske umjetnosti. Među članovima uređivačkih odbora bili su i Meša Selimović, Avdo Sućeska, Herta Kuna, Zdenko Lešić, Branko Milanović i dr.

– Viktor Žmegač¹⁴. (1929-2022). Profesor Žmegač bio je erudit renesansnog tipa, enciklopedist rijetkoga kova, „interdisciplinarni kulturolog ili kulturološki arheolog“, „majstor znanosti o književnosti i esejističke kulturologije“¹⁵. (155). Na poseban način pripada Zagrebačkoj stilističkoj školi (155) i sjećanju Dubravke Oraić Tolić:

„Pred dragim autorovim likom i njegovim brojnim knjigama stojim, kao i svi mi, s pijetetom: takav opus ne postoji u hrvatskoj, a, vjerujem, ni u svjetskoj humanistici našega vremena.

Postavlja se pitanje kako izaći iz nijemog divljenja i poštovanja pred tisućama stranica profesora i nedostižna uzora koje smo kao baštinici Zagrebačke stilističke škole listali, prečitavali i vraćali im se u posljednjih četrdesetak godina?“ (Oraić Tolić 2022: 155)

Generaciji *utemeljitelja* su i posvećene brojne stranice ove monografija: (a) profesoru Škreb, koji je oslonac nalazio u njemačkoj *Geistesgeschichte* i teoriji interpretacije njemačkih autora (79), (b) profesoru Flakeru, utemeljitelju komparativne kroatistike, znanstveniku u čijem su području bili ruski formalizam i tradicija formalista, praški strukturalisti i semiotička škola u Tartuu, i (c) profesoru Frangešu, kroatisti koji jeuporište nalazio u nacionalnoj povijesti i talijanskoj književnoj kritici. Četvrti profesor Viktor Žmegač, „mlađi brat“ Škole, njen *graditelj*, Školi se pridružuje kao jedan od najjačih, dominirajući iz *međugeneracije*. Svoje uporište nalazio je u Th. Adornu i H. R. Jaussu (80). Sudjelovao je dosta rano u edicijama Škole dok je prvu autorsku knjigu (*Književno stvaralaštvo...*) objavio u *zrelo doba* Škole – na vrhuncu *zlatnog doba* (1976).

Škreb, Flaker, Frangeš i Žmegač konstituirali su modernu hrvatsku znanost o književnosti „u doba kasne moderne“ (80). Onda je stasavala i *međugeneracija* (Miroslav Beker, Svetozar Petrović, Milivoj Solar, Ivan Slamnig, Miroslav Šicel, Radoslav Katičić, Krunoslav Pranjić), pa najmlađa – *baštinici* („djeca“). Među pripadnicima treće generacije odnosno među *učenicama i učenicima* Škole („sinovima i kćerima“), kako prisno kaže autorica, „prvi put u znanosti bilo /je/ više žena, osobito oko profesora Flakera“ (80). To je već vrijeme okončanja pozitivizma i pozitivističke filologije kad je već došla i nova nauka o književnosti kao *autonomna* humanistička disciplina (80). Trećoj generacije pripadali su: Ante Stamać, Krešimir Nemeć, Pavao Pavličić, Zoran Kravar, Josip Užarević, Dunja Fališevac, Stipe Botica, Cvjetko Milanja i drugi.

Zdenko Škreb je bio pokretač „Umjetnosti riječi“ (1957). U tom je časopisu, koji je gradio *disciplinarnu maticu* Škole, govorio o interpretaciji književnog teksta (utjecaj teorije interpretacije W. Kaysera i E. Staigera, koji su u samim temeljima Škole).

14. Izvorni je njemački govornik i bio asistent Zdenka Škreba.

15. Uvaženi profesor preminuo je 22. jula 2022., a monografija izašla u septembru iste godine u 93. godini.

U knjizi *Stilovi i razdoblja* (1964), objavljenoj s Flakerom, raspravljao je o književnim stilovima i *stilskim kompleksima* (uvođenje razlike između stila „kao povijesne kategorije i stilskog kompleksa kao tipološke kategorije“, jedno vezuje za stil epohe i individualni sti, drugo uzima kao vanvremensku pojavu, 92-93). Bavio se posebno pitanjima nauke o književnosti (odnosno pitanjima *povijesti književnosti*, u kojoj se razlikuju povijest pojedine ili nacionalne književnosti, komparativna povijest književnosti i opća povijest književnosti, te pitanjima *teorije književnosti* i *književne metodologije*) i književno znanstvenom terminologijom (npr. *nauka – znanost*)¹⁶.

Dubravka Oraić Tolić posebno ističe doprinos Zdenka Škreba izgradnji naučne terminologije (zahtjev svake moderno postavljeno nauke) i rad vezan za interpretaciju književnog teksta. Uzima ih kao neke od postulata profesora Škreba. Usustavljenje terminologije ostat će teško doseziv ideal (nemogućnost usustavljenja). Škrebovo razumijevanje interpretacije (i stila) bit će praćeno početnim profesorovim oduševljenjem i potonjim razočaranjem u interpretaciju (94), a ticalo se mogućnosti različitog čitanja istog književnog teksta (Staiger) i subjektivnosti interpretacije (nasuprot utopiji o objektivnosti) (94). U interpretaciji ne možemo isključiti svoju prisutnost: interpretacija se oslanja na stilističku deskripciju i ne može isključiti „spoznajni subjekt“ (95) odnosno *interpretatora* (95). (U kritičkoj stilistici danas se raspravlja o ‘objektivnosti’ znanstvenog stila odnosno akademskog diskursa: polaže pravo na 1. lice, pa se i sama historiografija već tumači kao rezultat *proizvođenja* teksta odnosno *priče*). Interpretacije u vlastitom shvaćanju stila Z. Škreb razvio je u kanonskim interpretacijama objavljenim u *Umjetnosti riječi* („Karanfil s pjesnikova groba“ A. Šenoe, „Pejzaž“ V. Vidrića i „Oblak“ D. Cesarića, 95). Prateći izmjene i konačno ispuštanje interpretacija iz drugog izdanja „Uvoda književnosti“ (1969), autorica će zaključiti:

„Interpretacija je otvorila najdublje pukotine u Škrebovoj zgradi moderne znanosti o književnosti. /.../ Interpretacija je vezana uz spoznajni subjekt i njegovo viđenje predmeta, pa o nekome apsolutno cjelovitome i univerzalno vrijednome uvidu ne može biti govora“ (Oraić Tolić 2022: 95).

U svom kultnom tekstu *Interpretacija*, objavljenom u *Uvodu u književnost* (1983), Škreb će (i dalje kritizirajući Staigerovo „hladnokrvno priznanje valjanosti dviju različitih interpretacija“ 96), po autorici, naći rješenje, da pojednostavimo, aporije između subjektivnosti interpretacije i objektivnosti znanstvene spoznaje.

16. Termin znanost učvrstit će se u Školi tek 70-ih, ali se kodifikacija događa kasnije, 1983, kada izlazi Škrebov i Stamačev *Uvod u književnost*. Profesor Škreb je bio jasan: „Mi smo njemački naziv preuzeli u obliku *znanost o književnosti*, taj se naziv udomaćio, pa bi trebalo pri tome i ostati“ (Oraić Tolić 2022: 33).

O Ivi Frangešu kao *središnjoj osobnosti* Hrvatskog proljeća na području nauke o književnosti i „jednom od očeva“ Škole autorica govori u prilogu *Kroatistička identifikacija: Ivo Frangeš i Povijest hrvatske književnosti* (50). U usporedbi sa Škrebom i Flakerom, koji su se „bavili svaki na svoj način stilom i stilističkim pitanjima – Škreb u rješavanju aporija interpretacije kao subjektivnog žanra, a Flaker u tvorbi termina stilske formacije“, autorica ističe da je upravo Frangeš „glavni teoretičar stila u Zagrebačkoj stilističkoj školi, pa je Škola vjerojatno i prozvana po njegovim promišljanjima stila, stilističke metode, stilističke kritike i stilističke interpretacije“ (51-52): „Cilj Frangešove društvene djelatnosti postaje traženje estetskog duha i stila nacije, utemeljenje nacionalnoga identiteta u kulturnim i estetskim vrijednostima“ (56).

Širokog obrazovanja, profesor Frangeš se pozivao na Spitzerovu metodu (lingvopsihološku), na Saussurea (dihotomiju *langue* i *parole*), Devota (dihotomiju *lingua collectiva* i *lingua individuale*) i druge, ali, primjećuje autorica, on sam „nikada nije stvorio, niti htio stvoriti, apriorističku stilističku teoriju“ (52). Stranice *Povijesti hrvatske književnosti* o kanonskim piscima (Gunduliću, Mažuraniću, Matošu, Vidriću, Ujeviću, Krleži) autorica visoko ocjenjuje: „Te su stranice trijumf Frangešova estetskog imanentizma i modernističke književne historiografije za koju je književnost najviša umjetnost, a znanost o književnosti moćno sredstvo za njezino razumijevanje“ (72).

U dijelu monografije, u kojem Oraić Tolić progovara „očima učenice“, Ivi Frangešu piše dva pisma (2020), jedno kao „osobni dug“ (*poštovanom i dragom profesoru*), drugo kao „profesionalni dug“ (*dragom profesoru*), napominjući da o svom mentoru i dragom profesoru piše u kontekstu mjesta koje on ima u Školi, a prigoda (pisma) ne dopušta da daje dublju i argumentiranu analizu. To je činila, čini se usput, kroz cijelu monografiju.

Ivo Frangeš bio je mentor autoričinog magistarskog rada *Pejzaž u djelu A. G. Matoša* i zaslužan je za njeno *cjeloživotno* bavljenje Matošem. Zahvalna mu je na tome što ju je puštao da radi sama – da je ne bi *zakrilio svojim autoritetom*. Sjeća se da joj je na odbrani magistarskog postavio jednostavno pitanje: kako to da je za temu izabrala krajolik kada o tome nema literature. Svojim odgovorom („Zato što volim Matoševe krajolike.“) danima poslije nije bila zadovoljna jer nije bio *znanstven*. Možda je to bio razlog njenog kasnijeg *cjeloživotnog* bavljenja Matošem.

Prema autoričnim riječima, „utemeljitelj paradigme imanentizma u Zagrebačkoj stilističkoj školi u doba labuđeg pjeva moderne znanosti o književnosti; po ograničenju stilističke metode sociokulturnim kontekstom i odbijanju njezine ekskluzivnosti,

čak i kada je ona kritičarova *forma mentis* kao u njega samoga, Frangeš se odmaknuo od apsolutne spoznaje čiste estetičke biti i utemeljio sveukupnu interpretaciju književnog djela koja istodobno sadržava stilistički imanentizam i sociokulturni kontekstualizam te se otvara prema interdisciplinarnosti.“ (55-56)

Treći *utemeljitelj* Aleksandar Flaker zaslužan je, između ostalog, što je vodio veliki projekt „Hrvatska književnost prema evropskim književnostima“ (u vrijeme Proljeća slavljen kao „kroatocentričan“, 110). Zalagao se za komparatističku identifikaciju hrvatske književnosti i komparativnu kroatistiku o čemu ponajbolje svjedoči zbornik *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu* (1978). Oba zbornika uredio je s K. Pranjićem. Zbornik *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu* („politički proskribiran i zabranjen“) nastajao je od 1966. kao plod dogovorenoga rada o pitanjima odnosa hrvatske književnosti i drugih evropskih književnosti od preporoda *do suvremenosti*.

Flaker je bio mentor doktorske disertacije D. Oraić Tolić o već kulturnom fenomenu *citatnosti*: „U doktorskoj disertaciji ova zapisivačica nema ni jednoga cijeloga poglavlja o avangardi kao kulturi jer su u takvu šire shvaćenu avangardu bile uključene i velike političke ideologije 20. stoljeća“ (104).

Zastupnik imanentizma, koji je napustio je 80-ih godina, Flaker se okrenuo, kako kaže autorica – *od imanentizma ka kulturnom nomadizmu. Stilske formacije* ostale su kao ključno djelo Zagrebačke stilističke škole, a *Pojmovnik ruske avangarde*, koji je bio profesorov projekt sa saradnicama i saradnicima – „žanr disperzivna polilološkoga znanja, u kojemu svatko iznosi svoja stajališta o temi koju je sam izabrao na način koji mu je najbolje odgovarao“ (129).

Mišljenja o brojnim knjigama Viktora Žmegača, pažljivo i sistematično iščitavanim, iznosi u završnom dijelu monografije, koji nosi snažan pečat osobnog i znanstvenog mišljenja Dubravke Oraić Tolić. Sažetim interpretacijama knjiga i radova iznimnog znanstvenika V. Žmegača osvijetlila je doprinos svog profesora iz Škole hrvatskoj književnosti i kulturi 20. stoljeća.

NA KONCU PRIJEĐI SAV U ZVIJEZDE

Zagrebačka stilistička škola u *zlatnom dobu* bila, po mišljenju mnogih, u samome vrhu svjetske znanosti, pa se može reći da je monografija Dubravke Oraić Tolić prikazala najvažnije razdoblje u hrvatskoj znanosti o književnosti. Škola je značila veliki naučni iskorak. Njen proklamirani programski pristup značio je napuštanje tradicijskoga sociopozitivističkog pristupa u hrvatskoj *znanosti o književnosti* tog vremena

(prije više od pola stoljeća). Zalagala se za novi, *unutarnji* pristup *autonomnom* književnomu tekstu (pratila njemačku teoriju interpretacije, ruski formalizam, tartuske semiotičare, američku novu kritiku, praški i francuski strukturalizam, poststrukturalizam). Odstupanje od ideološkog i pozitivističkog pristupa danas se prepoznaje kao uspjeh Zagrebačke stilističke škole.

Zagrebačka stilistička škola prihvaćana je kao važna novina u *znanosti o književnosti* i prije i nakon „kriptopolitičkog“ djelovanja (poslije *Deklaracije* i Hrvatskog proljeća) – kada je bez direktnog političkog djelovanja nastavila s književnopovijesnim i komparatističkim istraživanjima i velikim projektima afirmirajući, zajedno s bogatom izdavačkom djelatnošću, svoj nacionalni identitet. Naučnici su se u njenim institucijama mogli mirno baviti svojim književnostima: proklamirani unutarnji, immanentni pristup (a nastao u polemici s ideološkim ili pozitivističkim pristupom), bio joj je i neka vrsta zaštite od ideologija toga vremena.

Kroz prizmu vlastitih sjećanja, knjiga, članaka i cjelokupnog djelovanja Škole, Dubravka Oraić Tolić dala je sažetu genealogiju Škole (izgradnja diskurzivne matrice Škole, postulati, aporije, međunarodno djelovanje, paradoks Škole, odmaci, dekonstrukcija i rekonstrukcija Škole). Posebnu vrijednost tekstu daju brojni citati iz analiziranih knjiga Škole, susreti s brojnim radovima i ogledima.

Zagrebačka stilistička škola i njeni glavni predstavnici prikazani su u kontekstu moderne književne nauke. Savremenoj generaciji čitateljica i čitatelja približeni su jedna književnoznanstvena škola i vrijeme i kroz vlastita sjećanja D. Oraić Tolić – *očima učenice*. Oblikovana dijelom kao osobna priča, ispričana plastično, zanimljivo, duhovito, iskričavo, znalčki, stručno sa suptilnim zapažanjima i s distance vremena – koherentna je i konzistentna cjelina. U autoričinom pismu mogu se prepoznati *odrasi poetika* “*mitskih očeva*”. Dubravka Orić Tolić posjeduje veliko znanje i dar za *umjetnost riječi*, pa je njena monografija *Zagrebačka stilistička škola* iznimno kulturološki informativna. Riječ je o značajnoj knjizi napisanoj dotjeranim bespriječorim i pitkim esejističkim stilom kakvim pišu veliki znalci – posebna i po tome što su znalci i svjedoci.

LITERATURA

1. Begić, Midhat (1987), "Naš muslimanski pisac i njegova raskršća", u: *Raskršća IV*, Veselin Masleša – Svjetlost, Sarajevo, 130-142.
2. Brozović, Dalibor (1969), "Rječnik jezika ili jezik rječnika?: varijacije na temu varijanata", *Kritika – časopis za kritiku, umjetnost i kulturno-politička pitanja*, sv. 2., posebno izdanje
3. Duda, Dean, Gordana Slabinac, Andrea Zlatar (ur.) (2007), *Poetika pitanja: Zbornik radova u povodu 70. rođendana Milivoja Solara*, FF press, Zagreb
4. Dizdar, Mak (ur.) (1990/1970), Anotacija na koricama, *Život*, god. XIX, 11-12
5. Flaker, Aleksandar (1976) *Stilske formacije*, Izdanja Instituta za znanost o književnosti, Liber, Zagreb
6. Isaković, Alija (1970), tekst u časopisu "Varijante na popravnom ispitu", *Život*, XIX, 11-12, 54-71
7. Oraić Tolić, Dubravka (2022), *Zagrebačka stilistička škola. Zlatno doba hrvatske znanosti o književnosti*, BIBLIOTHECA ACADEMICA, Ljevak, Zagreb
8. Samardžija, Marko (1990) *Ljudevit Jonke*, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb:
9. Škreb, Zdenko, Ante Stamać (1986), *Uvod u književnost. Teorija, metodologija*, četvrto, poboljšano izdanje, Globus, Zagreb

MONOGRAPH AS AN HOMAGE TO THE ZAGREB SCHOOL OF STYLISTICS: CONSIDERATIONS ON THE OCCASION OF THE BOOK *ZAGREB SCHOOL OF STYLISTICS: THE GOLDEN AGE OF CROATIAN LITERATURE SCIENCE* BY DUBRAVKA ORAIĆ TOLIĆ

Summary:

The summary is dedicated to the recently published monography "Zagreb Stylistic School" by Dubravka Oraić Tolić. The academic writes about the golden age of Croatian literary science related to the establishment and work of the Zagreb Stylistic School, which emerged in the 1950s. Following the "rise and fall" of the School, she discusses the institutions founded by the School, its types and methods of work, and especially the contribution of its founders and followers (Škreb, Flaker, Frangeš, and Žmegač). Oraić Tolić successfully presents to the modern reader the social and political context in which the School grew and built its national identity. In this respect, she is inspiring in contemplating the dissemination of knowledge in the field of national identification, the principles and boundaries of text analysis, the declarative program (paradigms of approach to literary works), and deviations.

Keywords: Zagreb Stylistic School; literary science; identity; language; national identification

Adresa autorice
Author's address

Remzija Hadžiefendić Parić
Zagreb
remzija.hadziefendic.paric@zg.t-com.hr